

บทที่ 2

ทฤษฎี แนวความคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาเรื่อง “ ประสิทธิภาพของโครงการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียมไทยคม : วิจัยกรณีการศึกษาแบบนอกระบบโรงเรียน ย่านเอกสนักำแพง จังหวัดเชียงใหม่ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาทฤษฎี แนวความคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อนำมาเป็นแนวทางในการวิจัย 2 ส่วนดังนี้

ส่วนที่ 1 ทฤษฎีความหมายหน้าที่ และบทบาทของการสื่อสารต่อการศึกษานอกระบบโรงเรียน

ส่วนที่ 2 แนวความคิดโทรทัศน์กับการศึกษาในประเทศไทย

- แนวความคิดโทรทัศน์ผ่านดาวเทียม
- แนวความคิดการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียม

ความหมายและบทบาทของการสื่อสารต่อการศึกษานอกระบบโรงเรียน

สำหรับความหมายของการสื่อสารนั้น มีนักวิชาการหลายท่านให้ความหมายไว้ดังนี้

คินเซต (Kincaid D - Lawrence 1979) กล่าวว่า การสื่อสารคือกระบวนการแลกเปลี่ยนสารสนเทศ (Information) ระหว่างผู้ร่วมสื่อสาร เพื่อก่อให้เกิดความเข้าใจร่วมกัน (mutual understanding) จากคำนิยามจะเห็นได้ว่ากระบวนการสื่อสารนั้นสอดคล้องกับกระบวนการเรียนการสอน ซึ่งเป็นกระบวนการถ่ายทอดความรู้ความคิดจากผู้สอนไปสู่ผู้เรียน โดยมุ่งหวังให้ผู้เรียนเกิดความรู้ความเข้าใจสอดคล้องกับสิ่งที่ผู้สอนตั้งใจถ่ายทอดสำหรับหน้าที่ของการสื่อสารนั้น โดยทั่วไปการสื่อสารมีหน้าที่โดยสรุปเพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในแง่ความรู้ ความเข้าใจ (Knowledge) ทักษะ Attitude และการประพฤติปฏิบัติ (Performancc)

มอง แมคไบร์ด (แมคไบร์ด มอง, 2528) กล่าวว่า หน้าที่ของการสื่อสารอาจจำแนกได้ ดังต่อไปนี้คือ หน้าที่ด้านข่าวสาร ด้านการอยู่ร่วมกัน ด้านแรงผลักดัน ด้านการอภิปราย ด้านความก้าวหน้า ด้านบันเทิง ด้านความสามัคคี และด้านการศึกษา ซึ่งเขาอธิบายว่าในด้านการศึกษานั้นการสื่อสารมีหน้าที่กระจายความรู้เพื่อพัฒนาสติปัญญา สร้างลักษณะนิสัย และทักษะตลอดชีวิต

จากความหมายและหน้าที่ของการสื่อสารดังกล่าวมา เห็นได้ชัดว่าการสื่อสารนั้นมีหน้าที่สำคัญประการหนึ่งก็คือการให้ความรู้ให้การศึกษา ดังนั้นการสื่อสารจึงย่อมมีบทบาทสำคัญต่อการศึกษาอย่างแน่นอน

ในการพิจารณาบทบาทการสื่อสารต่อการศึกษาในระบบโรงเรียนอันเป็นการศึกษาที่พอจะมีระเบียบแบบแผนอยู่บ้างเช่น มีหลักสูตร แต่ไม่มีการจัดชั้นเรียนอย่างเป็นทางการนั้น จะเห็นได้ว่าการสื่อสารนับเป็นสื่อการสอนที่สำคัญยิ่ง เนื่องจากการเรียนการสอนแบบนี้ไม่มีชั้นเรียน ผู้สอนและผู้เรียนไม่มีโอกาสสื่อสารการเรียนการสอนกันโดยตรงในห้องเรียน ดังนั้นหากปราศจากซึ่งการสื่อสารแล้วการเรียนการสอนก็จะไม่สามารถกระทำได้เลย จึงพอจะสรุปรูปแบบการสื่อสารที่มีบทบาทต่อการศึกษาออกโรงเรียนดังนี้

การสื่อสารเพื่อการเรียนการสอนในการศึกษาระบบเปิด

การศึกษาระบบ เปิด (Open Education) คือการจัดระบบการศึกษาเพื่อเปิดโอกาสให้บุคคลทั่วไปเข้าศึกษาหาความรู้ได้โดยไม่มีข้อจำกัดภูมิของผู้เรียน ในด้านการเรียน การสอนจะมีลักษณะพิเศษคือไม่มีชั้นเรียน ไม่มีวิทยาเขต และมีการเปิดในด้านต่าง ๆ คือ

- เปิดในด้านบุคคลากรทั้งผู้สอนและ ผู้เรียน กล่าวคือผู้สอนอาจจะมาจากแหล่งต่าง ๆ ที่มีความเชี่ยวชาญความสามารถมาเป็นผู้สอน ส่วนผู้เรียนนั้นผู้ใดจะเรียนก็ได้ ไม่มีการสอบคัดเลือก
- เปิดในด้านวิธีการสอน กล่าวคือ จะมีวิธีการสอนชนิดต่าง ๆ รวมทั้งเทคโนโลยีทางการศึกษาเข้าช่วยมากที่สุด
- เปิดในด้านสถานที่ กล่าวคือผู้เรียนสามารถจะเรียนที่ไหนเวลาใดก็ได้ตามความเหมาะสม
- เปิดในด้านวิชาการ สถาบันการศึกษาจะเปิดสอนวิชาการสาขาต่าง ๆ อย่างมากมายหลายสาขา

จากคำจำกัดความและบทบาทของการสื่อสารของการศึกษาระบบโรงเรียน จะพบว่า การศึกษานอกโรงเรียนจะมีการจัดการศึกษาได้หลายรูปแบบ หนึ่งในรูปแบบนั้นคือ การศึกษาทางไกล (Distance Education)

การศึกษาทางไกล (Distance Education) หรือเรียกอีกชื่อว่า การเรียนทางไกล (Distance Learning) หรือการสอนทางไกล (Distance Teaching) ซึ่งมีความหมายใกล้เคียงกัน

E"J. Burge and C.C. Frewin ให้คำจำกัดความของการเรียนทางไกลหมายถึงกิจกรรมการเรียนที่สถาบันจัดให้ผู้เรียนที่ไม่สามารถเข้าเรียนในชั้นเรียน ที่มีการสอนตามปกติจัดวิธีการเรียนให้ผสมผสานสัมพันธ์กับทรัพยากร รูปแบบทรัพยากรประกอบด้วย เอกสารสิ่งพิมพ์โสตทัศนูปกรณ์ สื่อคอมพิวเตอร์ ซึ่งผู้เรียนอาจเลือกใช้เฉพาะคนหรือเฉพาะกลุ่ม ใช้เทคโนโลยี ในการจัดส่งสื่อ และจัดตั้งสถาบันการจัดการศึกษาทางไกล

วิจิตร ศรีสอาน ได้ให้ความหมายของการเรียนการสอนทางไกล (Distance Learning) ว่า หมายถึงระบบการเรียนการสอนที่ไม่มีชั้นเรียน แต่อาศัยสื่อประสมอันได้แก่ สื่อทางไปรษณีย์ วิทยุกระจายเสียง และการสอนเสริมรวมทั้งศูนย์บริการการศึกษาเป็นหลัก โดยมุ่งให้ผู้เรียนเรียนได้ด้วยตนเองอยู่กับบ้าน ไม่ต้องมาเข้าชั้นเรียนตามปกติ

กิดานันท์ มลิทอง ได้ให้คำนิยามระบบการศึกษาทางไกล (Distance Education System) ไว้ว่า หมายถึง ระบบการศึกษาที่ผู้เรียนผู้สอนอยู่ไกลกัน แต่สามารถทำให้เกิดการเรียนรู้ได้โดยอาศัยสื่อการสอนประเภทวิทยุและโทรทัศน์

ออตเตอร์ ปีเตอร์ส (Otter Peters, 1971) ได้คิดทฤษฎีการศึกษาทางไกลในฐานะที่เป็นกระบวนการทางอุตสาหกรรม (The Industrialisation of Teaching) โดยเห็นว่า การศึกษาทางไกลเป็นกระบวนการที่ทำให้เป็นอุตสาหกรรมได้เช่นเดียวกับกระบวนการผลิตที่เริ่มจากแรงงานของแต่ละบุคคลไปสู่การผลิต (manufacture) แล้วไปสู่การผลิตแบบผลิตกันจ่มวลรวม (mass production) และจากการใช้เครื่องมือ (tools) ไปสู่การใช้เครื่องจักร แล้วไปสู่การใช้เครื่องจักรอัตโนมัติ ดังนั้นคุณลักษณะสำคัญของการศึกษาทางไกลในฐานะที่เป็นกระบวนการผลิตแบบอุตสาหกรรมจึงประกอบด้วยการจัดสรรแรงงาน เพื่อการวางแผนและการจัดเตรียมหลักสูตรต่าง ๆ และการผลิตหลักสูตรต่าง ๆ แบบผลิตกันจ่มวลรวมที่มีมาตรฐาน ซึ่งไม่สนองตอบเฉพาะความต้องการของปัจเจกบุคคล

อย่างไรก็ตาม ทฤษฎีของปีเตอร์ก็ถูกคัดค้านโดยทฤษฎีของโฮล์มเบิร์ก (Borge Holmberg, 1981) ที่เรียกว่า Guided Didactic Conversation โดยเห็นว่า การศึกษาทางไกลเป็นการ

ศึกษาที่เหมาะสมสำหรับการเรียนรู้ของปัจเจกบุคคลโดยเฉพาะ ซึ่งเป็นการศึกษาค้นคว้าด้วยตนเองโดยมิได้ยึดอยู่ที่ตำราเฉพาะ โดยตรงของครู แต่นักศึกษาก็จะไม่ได้ทำการศึกษาเพียงลำพังจะมีการสื่อสารปฏิสัมพันธ์ระหว่างนักศึกษากับสถาบันการศึกษา โดยอาจอยู่ในรูปของการติดต่อสื่อสารกันทางไปรษณีย์หรือโทรศัพท์ หรือในรูปแบบอื่น ๆ

เวดเมเยอร์ (Wedemeyer, 1977) และมัวร์ (Moore, 1977) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาทางไกลในฐานะที่มีความเป็นอิสระ (Independence and Autonomy) โดยเน้นการเรียนรู้ของปัจเจกบุคคลโดยผ่านการศึกษาทางไกล ซึ่งจะกำหนดระดับของความเป็นอิสระของผู้เรียน เพื่อให้บรรลุถึงความสำเร็จ การพัฒนาทฤษฎีด้านการศึกษาผู้ใหญ่ เช่น Malcolm Knowles และ Allan Tough แม้ว่าแนวคิดนี้จะเป็นที่ยอมรับในหมู่นักศึกษาผู้ใหญ่เป็นส่วนใหญ่ แต่ก็ยังต้องการการสนับสนุนจากผู้ที่มีอำนาจในการตัดสินใจด้วย

ดังนั้น การศึกษาทางไกลจึงหมายถึง ระบบการเรียนการสอนที่ไม่มีชั้นเรียนโดยผู้เรียนและผู้สอนอยู่ไกลกัน แต่การเรียนการสอนสามารถเกิดขึ้นได้โดยใช้สื่อต่าง ๆ ทั้งสื่อ สิ่งพิมพ์สื่อมวลชนอันได้แก่ วิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์ และสื่อบุคคลคือผู้สอนหรือครูประจำกลุ่มเพื่อการสอนเสริม รวมทั้งศูนย์บริการการศึกษาเป็นหลัก โดยเน้นการเรียนรู้ของบุคคล ซึ่งจะไม่มียึดอยู่ที่ตำราเฉพาะโดยตรงของครูและจะกำหนดระดับความเป็นอิสระของผู้เรียนเพื่อให้บรรลุถึงความสำเร็จในการเรียนรู้

ในการจัดการศึกษาระบบเปิด ส่วนใหญ่จะใช้การศึกษาทางไกล (Distance Education) มาเป็นหลักในการจัด เพื่อขยายโอกาสและให้ความเป็นธรรมแก่ผู้เรียนอย่างกว้างขวางและทั่วถึง ดังนั้นจึงจำเป็นต้องอาศัยสื่อมวลชน เช่น วิทยุ โทรทัศน์ สิ่งพิมพ์ ระบบไปรษณีย์ และดาวเทียม เข้ามาเป็นที่เอื้อกลางในการแพร่กระจายความรู้จากสถาบันการศึกษาไปสู่ผู้เรียนให้รวดเร็วและกว้างไกลที่สุด

การจัดการศึกษาทางไกลในประเทศอเมริกา โดยทั่วไปมีนโยบายที่จะจัดโอกาสให้ทุกคนมีโอกาสได้รับการศึกษาเท่า ๆ กัน การใช้เทคโนโลยีเป็นวิธีการที่ทำให้บรรลุจุดมุ่งหมายดังกล่าวในช่วง 10 กว่าปีที่ผ่านมา การจัดการศึกษาทางไกลหรือการฝึกอบรมต่าง ๆ โดยผ่านดาวเทียมเป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลายในสหรัฐอเมริกาและชาติอื่น ๆ ทั่วโลก

คิวูเซอิดี (Dieuzeide) ได้กล่าวถึงการใช้วิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์เพื่อการศึกษา
อย่างได้ผลและนิยมใช้กันอย่างแพร่หลายทั่วโลกว่ามี 4 วิธี คือ

1. การใช้วิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์ประกอบการสอนในชั้นเรียน เพื่อช่วยพัฒนา
คุณภาพในการสอน
2. การใช้วิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์ในการศึกษา เพื่อชดเชยข้อบกพร่องที่มีอยู่ใน
ระบบการศึกษา เช่น ใช้แทนครูผู้สอนที่ยังไม่ได้คุณภาพ หรือเพื่อยกระดับความสามารถของครู
3. การใช้วิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์ เพื่อขยายโอกาสทางการศึกษาแก่ประชาชน
ถึงที่บ้าน หรือแก่ประชาชนที่จัดตั้งเป็นกลุ่มเพื่อการศึกษา
4. การใช้วิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์เพื่อการพัฒนา เป็นการสร้างวิทยุกระจาย
เสียงและวิทยุโทรทัศน์เพื่อนำการศึกษาไปสู่ชุมชนที่ยังไม่มีโรงเรียน ในกรณีนี้วิทยุกระจายเสียงและ
วิทยุโทรทัศน์ทำหน้าที่ในการให้การศึกษาแก่มวลชน เป็นการทำหน้าที่ก่อนที่จะเกิดมีโรงเรียนขึ้นใน
ชุมชน

Edward R. Murrow นักกระจายเสียงผู้มีชื่อเสียงชาวอเมริกัน ให้แนวคิดเกี่ยวกับการใช้
โทรทัศน์ในการศึกษาว่า “โทรทัศน์สามารถสอน สามารถอธิบายให้เข้าใจ และสามารถสร้างความ
ประทับใจ จูงใจ แต่ขึ้นอยู่กับว่ามนุษย์ผู้ใช้โทรทัศน์จะกำหนดจุดมุ่งหมายปลายทางเหล่านั้นให้เกิด
ขึ้นได้อย่างไร หากไม่แล้วโทรทัศน์ก็เป็นเพียงสายไฟ และแสงสว่างที่อยู่ในตู้ (Rajan, M.S. : 198 :
430) ประโยชน์ของรายการ โทรทัศน์จึงขึ้นอยู่กับเป้าหมายที่ผู้สร้างต้องการให้เกิดขึ้นการใช้
โทรทัศน์เพื่อการศึกษาในภาพรวมกว้าง ๆ อาจแบ่งได้เป็นการส่งเสริมการศึกษาค้นคว้าตลอดชีวิต และการ
สร้างรายการเพื่อศึกษาให้เกิดต่อกลุ่มเป้าหมายเฉพาะทั้งในระบบและนอกระบบโรงเรียน

อย่างไรก็ดี การนำสื่อโทรทัศน์มาใช้เพื่อศึกษานั้น มีทั้งข้อดีและข้อจำกัดต่าง ๆ
อรรถัย ศรีถันดิษฐ กล่าวถึงวิทยุโทรทัศน์ว่า มีข้อดีในการให้การศึกษา คือ เป็นสื่อที่มีทั้ง
ภาพและเสียงทำให้เหมาะที่จะเป็นสื่อเพื่อการเรียนการสอนได้อย่างดีเยี่ยม ทำให้เกิดความเข้าใจในการ
เรียนได้ง่ายและสามารถจดจำได้นาน ทั้งยังทำให้ผู้เรียนเกิดความรู้สึกผูกพันที่ติดต่อกับผู้สอนได้เห็น
หน้าตาและท่าทางของผู้สอน นอกจากนี้วิทยุโทรทัศน์สามารถถ่ายทอดสดเหตุการณ์สำคัญให้เห็น
อย่างฉับพลันและครอบคลุมจุดที่น่าสนใจได้ครบถ้วน ส่วนข้อจำกัดของวิทยุโทรทัศน์คือ เป็นสื่อ
มวลชนราคาแพง ทำให้คนส่วนใหญ่ของประเทศไม่สามารถเป็นเจ้าของได้ ค่าใช้จ่ายในการผลิตราย
การสูงเป็นอุปสรรคต่อการผลิตรายการเพื่อการศึกษาที่มีคุณภาพการเสนอรายการของวิทยุโทรทัศน์

จะมีลักษณะเป็นการสื่อสารทางเดียว ทำให้ขาดโอกาสในการซักถามในทันที นอกจากนี้กำหนดเวลาออกอากาศอาจไม่ตรงกับเวลาว่างของผู้เรียน

Rajam, M.S. ได้สรุปจากประสบการณ์การใช้โทรทัศน์เพื่อการศึกษาทั้งในประเทศที่พัฒนาแล้วและประเทศที่กำลังพัฒนา พบข้อดีของโทรทัศน์เพื่อการศึกษาว่าโทรทัศน์เป็นสื่ออิเล็กทรอนิกส์ที่สามารถนำเหตุการณ์ สิ่งที่น่าสนใจจากทุกหนทุกแห่ง เสนอได้อย่างเป็นจริง รวดเร็ว "เป็นเสมือนครูที่ดีถ้าใช้ได้ไม่ดีโทรทัศน์ก็เป็นเพียงครูที่ไม่มีประสิทธิภาพคนหนึ่ง ไม่ได้เหมาะสมสำหรับการให้ความบันเทิงเท่านั้นแต่เป็นสื่อที่มีความสำคัญต่อการศึกษาเหมือนกับสื่อสิ่งพิมพ์ ทำให้การศึกษาทางไกลมีชีวิตชีวา สร้างความรู้สึก ของความเป็นเจ้าของให้กับผู้เรียนและสร้างบรรยากาศของการมีส่วนร่วมของมวลชน ในรายการเดียวกัน และรายการโทรทัศน์สามารถใช้แทนงานที่มีลักษณะซ้ำ ๆ รูปแบบคงที่อีกด้วย ส่วนข้อจำกัดของโทรทัศน์เพื่อการศึกษา คือ หลายคนยังติดขัดในความเชื่อว่าเป็นรูปแบบของโทรทัศน์เหมาะสำหรับการบันเทิงมากกว่าการให้การศึกษาผู้ดูโทรทัศน์มีอิสระที่จะคิดแปลความเข้าใจจากภาพที่ปรากฏตามที่ตนเองเข้าใจ โทรทัศน์ไม่สามารถเสนอให้รายละเอียดได้ทั้งหมดเหมือนสื่อสิ่งพิมพ์ สื่อโทรทัศน์เป็นสื่อที่ผู้ชมมีส่วนร่วมน้อยมาก นักเรียนไม่สามารถทำอะไรมากไปกว่าการดูภาพและฟังเสียง และปัจจุบันคำว่า "โทรทัศน์" เป็นสัญลักษณ์ ของการบันเทิงและการค้า ยังเป็นการยากที่จะสร้างโทรทัศน์ให้มีความรู้สึกว่าเป็นการเรียนรู้อย่างแท้จริง

โทรทัศน์กับการศึกษาในประเทศไทย

โทรทัศน์นับเป็นสื่อที่มีประสิทธิภาพมากเพราะมีทั้งภาพที่เคลื่อนไหวได้ สีและเสียง จึงยอมสามารถนำมาใช้เป็นการสอนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ปัจจุบันมีสถานีโทรทัศน์ในประเทศไทยในเขตกรุงเทพฯ 4 สถานี คือ ช่อง 3, 5, 7, 9 และในต่างจังหวัดอีก 5 สถานี คือ ช่อง 8 ลำปาง ช่อง 4 ขอนแก่น ช่อง 10 หาดใหญ่ ช่อง 7 สุราษฎร์ธานี และช่อง 9 ภูเก็ต (ประเสริฐ มัสซารี, 2527) แต่เนื้อหาสาระของรายการโทรทัศน์ที่แพร่ภาพทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาคส่วนใหญ่จัดขึ้นเพื่อการบันเทิงและการหารายได้จากโฆษณา (บุญเลิศ ศุภคิดถก, 2527) อย่างไรก็ตามยังมีรายการบางรายการที่สนับสนุนการศึกษาทั้งอย่างเป็นทางการ และไม่เป็นทางการ เช่น รายการโทรทัศน์ของมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราชและมหาวิทยาลัยรามคำแหง รายการข่าวเกษตรกร เป็นต้น

วิวัฒนาการของการใช้สื่อโทรทัศน์เพื่อพัฒนาการศึกษาที่สำคัญยิ่งก็คือ การจัดตั้งสถานีโทรทัศน์แห่งประเทศไทยช่อง 11 กรุงเทพมหานคร เพื่อให้เป็นสถานีโทรทัศน์แม่ข่ายเชื่อมโยงกับสถานีอื่น ๆ ในส่วนภูมิภาคตามโครงการจัดตั้งเครือข่ายโทรทัศน์แห่งชาติ เพื่อให้ครอบคลุมพื้นที่ส่วนใหญ่ของประเทศ สำหรับเนื้อหารายการของสถานีโทรทัศน์แห่งประเทศไทยประกอบไปด้วย รายการข่าว 18% รายการประชาสัมพันธ์ของรัฐ 12% รายการการศึกษาและความรู้ 50% รายการบันเทิง 10% กีฬาและวัฒนธรรม 10% ซึ่งจะเห็นได้ว่าครึ่งหนึ่งของรายการทั้งหมดจะเป็นรายการด้านการศึกษาและความรู้ เช่น รายการของมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช และรวมค่าแห่งรายการการศึกษานอกโรงเรียนของกระทรวงศึกษาธิการและสถาบันอื่น ๆ รายการข่าวสารความรู้สำหรับประชาชนทั่วไป และรายการโทรทัศน์เฉพาะกลุ่มบุคคล เช่น เด็กสตรี เกษตรกร (กรมประชาสัมพันธ์, 2529) ซึ่งเมื่อโครงการนี้เสร็จสิ้นสมบูรณ์ โทรทัศน์จะกลายเป็นสื่อสำคัญในการพัฒนาการศึกษาและขยายโอกาสทางการศึกษาไปสู่ประชาชนทั่วประเทศให้ทัดเทียมกัน

โทรทัศน์ผ่านดาวเทียม

ในส่วนของการใช้เทคโนโลยีคือโทรทัศน์ผ่านดาวเทียม ถือได้ว่าเป็นการนำระบบสื่อสารโทรคมนาคมที่ทันสมัยมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อผู้รับสาร ซึ่งนับว่าเป็นการนำเทคโนโลยีทางการสื่อสารโทรคมนาคมมาใช้ในการแก้ปัญหา และพัฒนาทางด้านการศึกษาของประเทศ

การใช้โทรทัศน์ซึ่งถือเป็นสื่อมวลชนประเภทหนึ่งเพื่อทำหน้าที่ให้บริการการศึกษาจะเป็นเสมือนตัววิทยุกระจายเสียง ซึ่งมีอยู่จำกัด อันได้แก่ ครู โรงเรียน อุปกรณ์การเรียนการสอน การใช้โทรทัศน์ผ่านดาวเทียมมาทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้หรือการให้การศึกษาของครู อาจารย์ นักวิชาการ และผู้เชี่ยวชาญต่าง ๆ จะทำให้จำนวนผู้ที่จะมีโอกาสได้เรียนรู้เพิ่มมากขึ้นเป็นทวีคูณ และครอบคลุมได้ทั่วถึงทั้งประเทศภายใต้พื้นที่ครอบคลุมของช่องสัญญาณ Ku - Band ของดาวเทียมไทยคม

สำหรับประเทศไทยการศึกษานอกระบบโรงเรียนก็มีความคิดในทางก้าวหน้า จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงระบบการศึกษาโดยมีการใช้เทคโนโลยี เพื่อจัดการศึกษาให้กับมวลชนได้ โดยการจัดการศึกษาทางไกลโดยใช้สื่อโทรทัศน์ผ่านดาวเทียมไทยคมอันจะเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนอีกระดับหนึ่ง กล่าวได้ว่าเป็นการนำเทคโนโลยีทางการสื่อสารโทรคมนาคมใช้ในการแก้ปัญหาทางการศึกษา ทั้งยังอำนวยความสะดวกเพื่อการเรียน ควรให้การศึกษา และการฝึกอบรมในลักษณะต่าง ๆ กัน การศึกษาทางไกลจึงมีบทบาทสำคัญ ในการศึกษาอกระบบโรงเรียนในปัจจุบัน

จากการศึกษาจากทฤษฎีแนวความคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องผู้วิจัยพบว่าระบบการศึกษาทางไกลส่วนใหญ่ไม่ว่าจะเป็นในประเทศและต่างประเทศ จะมีการจัดการศึกษาระดับต่าง ๆ คล้าย ๆ กัน เช่น ระดับประถม มัธยม และระดับอุดมศึกษา ซึ่งจะประสบกับปัญหาที่เกิดจากการขาดแคลนครูผู้สอน ผู้ชำนาญการที่มีความรู้ความสามารถ ตลอดจนความไม่ทั่วถึงและครอบคลุมพื้นที่ในการกระจายการศึกษาในระดับชาติได้ หลายประเทศจึงต้องหาวิธีการแก้ไขปัญหาคือโดยอาศัยเทคโนโลยีต่าง ๆ มาช่วย ไม่ว่าจะเป็นวิทยุ ปรินต์อิ์ โทรทัศน์และดาวเทียมซึ่งมีรูปแบบการเรียนการสอน และการนำเสนอที่แตกต่างกันไป ไม่ว่าจะเป็นการบรรยาย การสาธิต การฟังจากวิทยุ การศึกษาจากโทรทัศน์ ซึ่งก็คล้ายกับประเทศไทยเอง หลังจากที่มิไครองการดาวเทียมดวงแรกของประเทศไทย จึงได้มีการนำมาใช้ประโยชน์ด้านการศึกษาทางไกลแก้ปัญหาและข้อจำกัดต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากการใช้สื่อสิ่งพิมพ์ วิทยุ และโทรทัศน์มีการเผยแพร่ด้วยระบบไมโครเวฟ จึงทำให้การศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียมเกิดขึ้น ซึ่งปัจจุบันนี้ยังอยู่ในช่วงของโครงการทดลอง ซึ่งมีจะมีการเรียนการสอนในบางวิชายังไม่เต็มรูปแบบ แต่ใช้สื่อทางไกลผ่านดาวเทียมเป็นสื่อเสริม สื่ออื่น ๆ เช่น สื่อสิ่งพิมพ์ และสื่อบุคคล แต่ในอนาคตจะมีการขยายการเรียนการสอนวิชาต่าง ๆ เพิ่มขึ้น ให้เป็นการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียมแบบเต็มรูปแบบ และตั้งที่หลายหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกำลังพยายามแก้ไขปัญหาคือคือ ความต้องการที่จะให้การศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียม สามารถสื่อสารกันระหว่างครูผู้สอน กับผู้เรียนในรูปแบบของการสื่อสารที่มี Interactive แบบการสื่อสารสองทาง (Two - way Communication) ซึ่งจะทำให้ครูผู้สอนและนักเรียนมีส่วนร่วมในการเรียนการสอนเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพในการเรียนการสอน

ดังนั้นผู้วิจัยเห็นว่าการศึกษาประสิทธิภาพของโครงการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียมนั้น จะต้องนำทฤษฎีความหมาย หน้าที่และบทบาทของการสื่อสารต่อการศึกษานอกโรงเรียน การศึกษาทางไกลและแนวความคิดในการจัดการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียมมาศึกษาเพื่อเป็นแนวทางประกอบการศึกษาการทำวิจัยในครั้งนี้ ทั้งนี้เพื่อจะได้ทราบถึงแนวทางการจัดการและดำเนินการของการศึกษาทางไกล และการนำเทคโนโลยี ดาวเทียม มาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาการศึกษาทางไกลของประเทศเพื่อให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

แนวความคิดในการจัดการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียม

แนวคิดในการจัดการศึกษาทางไกล อาจจำแนกได้ดังนี้

1. การศึกษาทางไกลเป็นการเปิดโอกาสทางการศึกษาให้แก่ผู้ขาดโอกาส ผู้พลาดโอกาสและผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาให้ได้รับการศึกษาที่สมควรแก่ศักยภาพของคน ฉะนั้น ผู้ที่อยู่ห่างไกล ทุรกันดาร ผู้ที่ขาดคุณสมบัติในการเข้ารับการศึกษ ผู้ที่ไม่มีเวลาที่จะปลีกตัวมาเข้ารับการศึกษ ฯลฯ ย่อมสามารถใช้การศึกษาทางไกลเปิดโอกาสทางการศึกษาของคนได้

2. การศึกษาทางไกลเป็นการส่งเสริมการศึกษาดลชีวิต เพราะเหตุว่าการศึกษาทางไกลเป็นการจัดการศึกษาที่เป็นความสอดคล้องกับความต้องการของกลุ่มเป้าหมายการใช้สื่อต่าง ๆ มิได้จำกัดเฉพาะผู้ใดผู้หนึ่ง ฉะนั้นการศึกษาทางไกลจึงเปิดกว้างสำหรับประชาชนทุกเพศทุกวัย ที่ต้องการได้รับการศึกษาทางไกล โดยวัตถุประสงค์หลากหลายหลักสูตรของการศึกษาทางไกล จึงมีความบูรณาการที่จะช่วยให้ผู้เรียนสามารถเข้าใจและเรียนรู้ได้อย่างสะดวกง่ายดาย และเป็นประโยชน์ต่อการนำไปใช้

3. การศึกษาทางไกลใช้เทคโนโลยีเป็นเครื่องมือในการบริการ และจัดการที่เหมาะสมแก่ความสามารถในการเรียนรู้ของผู้เรียน สื่อการเรียนจะเป็นสื่อประสมที่มีทั้งสื่อที่เป็นเอกสาร เช่น แบบเรียน เอกสารคำสอน หนังสือประกอบ ฯลฯ สื่อเทคโนโลยี เช่น รายการวิทยุ รายการโทรทัศน์ เทปเสียง เทปวิดีโอ คอมพิวเตอร์ ฯลฯ สื่อบุคคล เช่น ครูผู้สอนเสริม ครูประจำกลุ่ม วิทยากรประจำกลุ่ม และสื่อที่เป็นระบบบริการ เพื่อส่งเสริมการศึกษา เช่น ระบบบริการแนะแนว ห้องสมุด ระบบการพบกลุ่ม สื่อประสมเหล่านี้ จะจัดขึ้นในลักษณะของชุดการเรียน ที่เหมาะแก่ความสามารถในการเรียนของผู้เรียน

4. การศึกษาทางไกล เป็นการลงทุนที่คุ้มค่าในทางเศรษฐกิจและสังคมเมื่อเทียบกับการศึกษาในระบบโรงเรียนซึ่งมีข้อจำกัดในการรับผู้เรียนแล้วจะเห็นว่าการศึกษาทางไกลสามารถให้บริการแก่กลุ่มเป้าหมายอย่างไม่จำกัดจำนวน และไม่จำกัดเวลา สามารถเข้าถึงตัวผู้เรียนได้ด้วยสื่อคมนาคมที่ถึงตัวผู้เรียนทุกวิถีทางทั้งการสื่อสาร และโทรคมนาคม การลงทุนเพื่อการศึกษาทางไกลจะเป็นการลงทุนที่มากในระยะสั้น แต่จะสามารถใช้ประโยชน์ได้นานแต่เมื่อเทียบกับการลงทุนสร้าง

โรงเรียนจำนวนมากที่พร้อมสมบูรณ์แล้วจะต้องใช้เงินทุน และระยะเวลาที่มากกว่าการลงทุนเพื่อการจัดการศึกษาทางไกลนอกจากนี้การผลิตสื่อ เพื่อการศึกษาทางไกล จะส่งผลกระทบต่อพัฒนาอุตสาหกรรมการผลิตสื่อที่ส่งผลดีทางอ้อมต่างประเทศด้วย

5. การศึกษาทางไกลเหมาะสำหรับผู้สอนและผู้เรียนที่อยู่ห่างกัน ดังที่ได้ทราบกันโดยทั่วไปว่า ยังมีประชากรวัยเรียนอีกจำนวนไม่น้อยที่ไม่ได้เข้ารับการศึกษา เพราะสาเหตุต่าง ๆ โดยเฉพาะผู้ที่อยู่ในถิ่นทุรกันดารเดินทางไปเรียนไม่สะดวก หรือผู้ที่จะต้องทำงานเลี้ยงครอบครัวไปด้วย ไม่สามารถใช้เวลาในการประกอบอาชีพมาเรียนหนังสือได้ตามปกติ หรือ แม้แต่สถานศึกษาที่อยู่ห่างไกลก็ไม่สามารถมีครูที่เพียงพอต่อการให้การศึกษา หรือแม้กระทั่งคุณภาพของคนผู้สอนที่แตกต่างกันของในชนบทและในเมือง โดยข้อจำกัดเช่นนี้ การศึกษาทางไกลสามารถเป็นสื่อกลางระหว่างผู้สอนและผู้เรียนที่อยู่ห่างกันได้เป็นอย่างดี

6. การศึกษาทางไกลสามารถใช้ได้ในการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียน สื่อสำคัญในการศึกษาทางไกล คือ ชุดการเรียนสำเร็จรูปซึ่งผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง สามารถทดแทนครูได้ในขณะที่มีครูไม่เพียงพอ ทั้งปริมาณและคุณภาพ สื่อการเรียนทางไกลในรูปของสื่อเทคโนโลยีสามารถส่งเสริมการเรียนรู้ในวิชาที่ยากต่อการเข้าใจและมีรูปแบบที่น่าสนใจและจรรโลงใจแฝงอยู่ด้วย นอกจากนี้ ยังช่วยทำความเข้าใจในเนื้อหาวิชาที่เป็นนามธรรม เช่น จริยธรรม คนตรี ศิลปะ ได้ด้วย

7. การศึกษาทางไกลสามารถใช้ได้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพราะการศึกษาทางไกลเป็นการศึกษาที่ใช้สื่อประสมทั้งสื่อเอกสาร สื่อเทคโนโลยีและสื่อบุคคลที่เหมาะสมกับการเรียนของกลุ่มเป้าหมายกลุ่มต่าง ๆ ได้ และยังสามารถให้บริการแก่กลุ่มเป้าหมายที่อยู่ห่างไกลได้เป็นอย่างดี ซึ่งลักษณะดังกล่าวสอดคล้องและเหมาะสมกับการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนของประเทศไทย

8. การศึกษาทางไกล เหมาะสมที่จะให้การศึกษาในลักษณะ การศึกษาคตามอัธยาศัย (Informal Education) เพราะสามารถเผยแพร่ความรู้ได้ทั้งรายการวิทยุ และรายการโทรทัศน์ ซึ่งผู้จัดสามารถเลือกผลิตรายการในลักษณะการศึกษาคตามอัธยาศัยได้เป็นอย่างดี เหมาะกับผู้เรียนทุกเพศ

ทุกวัย และทุกคุณลักษณะ เป็นการให้ความรู้ทั่ว ๆ ไป เพื่อส่งเสริมความรู้และเป็นประโยชน์ในการพัฒนาภาพชีวิตได้อีกประการหนึ่งด้วย

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษานอกระบบโรงเรียนโดยใช้โทรทัศน์เพื่อการศึกษาที่ค้นพบและสามารถนำมาอ้างอิงได้มีดังนี้ คือ

งานวิจัยในต่างประเทศ

ชาลส์ ซี. อาดัม (Charles C. Adams) เขียนไว้ในหนังสือ College Teaching by TV. ว่าในวงการการศึกษาที่เห็นคุณค่าของโทรทัศน์และนำโทรทัศน์มาแก้ปัญหาเป็นแห่งแรก คือ มหาวิทยาลัยแห่งรัฐเพนซิลวาเนีย มหาวิทยาลัยแห่งนี้ได้ทดลองสอนทางโทรทัศน์ เมื่อ พ.ศ.2493 เป็นครั้งแรก การทดลองปรากฏว่า ได้ผลดีและเป็นที่น่าสนใจของนักศึกษา จึงได้มีการทดลองมากขึ้น

รายงานการทดลองใช้โทรทัศน์ประกอบการสอนของซินซินาติ ทัปลิค สกูล (Cincinnati Public School) ปรากฏว่า การสอนทางโทรทัศน์ได้ผลมากกว่าการสอนแบบเดิม และสามารถใช้โทรทัศน์สอนเด็กได้ทุกระดับ ในการสอนวิชาชีววิทยาใช้โทรทัศน์สอนได้ผลดีกว่าการสอนโดยแบบบรรยาย เด็กที่มีความสามารถในการเรียนสูงเรียนบรรยายได้ดี และเด็กที่มีความสามารถต่ำเรียนวิชาวิทยาศาสตร์ได้ดีเมื่อสอนด้วยโทรทัศน์

ชแรมม์ วิลเบอร์ (Schramm Wilbur) ได้สำรวจทัศนคติของนักเรียนต่อการใช้โทรทัศน์การสอน ปรากฏว่า เด็กฉลาดชอบการเรียนด้วยโทรทัศน์มากกว่าเด็กที่เรียนช้า และเด็กฉลาดมักจะพูดว่า โทรทัศน์การสอนช่วยให้เข้าเรียนดีขึ้น และเด็กฉลาดเหล่านี้สามารถอภิปรายเรื่องที่สอนทางโทรทัศน์การสอนได้

ริชาร์ด โอ อีแวนส์ ได้สำรวจทัศนคติของนักเรียนที่เรียนด้วยโทรทัศน์การสอนพบว่า นักศึกษาร้อยละ 71 ยินยอมว่าอยากเรียนวิชาอื่น ๆ จากโทรทัศน์การสอนอีกร้อยละ 16 ไม่ออกความเห็น และร้อยละ 13 ไม่อยากเรียนวิชาอื่น ๆ เพิ่มเติมจากโทรทัศน์การสอน

ค.ศ.1965 คับเบ็ดยู.เอ.เบดสัน (Belson) ได้ทำการศึกษาวิจัย เรื่อง "Effects of Television of the Interests and the Initiative of Adult Viewers in Greater London" มีจุดประสงค์เพื่อศึกษาว่า โทรทัศน์ดึงดูดความสนใจของผู้ชมหรือไม่ โทรทัศน์ช่วยสร้างความคิดริเริ่มของผู้ชมหรือไม่โดยศึกษากับประชาชนในกรุงลอนดอน ปรากฏผลการวิจัยว่า โทรทัศน์สามารถดึงดูดความสนใจของผู้ชมได้ สามารถสร้างความคิดริเริ่มในตัวผู้ชมให้สูงขึ้นได้

งานวิจัยในประเทศ

ปี พ.ศ. 2519 ทศนี้อยาสมาน ได้ทำการวิจัยเรื่อง "การชมรายการโทรทัศน์ เพื่อการศึกษาของประชาชนในกรุงเทพมหานคร" เพื่อสำรวจรายการโทรทัศน์ที่จัดในช่วง 3 เดือนของปี 2518 ทางสถานีโทรทัศน์ทั้ง 4 แห่ง ในกรุงเทพมหานคร ที่ให้ประโยชน์ต่อการศึกษาของระบบแก่ประชาชน โดยส่งแบบสอบถามไปยังผู้ชมรายการโทรทัศน์จำนวน 650 ชุดปรากฏผลการวิจัย ดังนี้

1. ประชาชนเห็นว่าการชมรายการโทรทัศน์มีประโยชน์ ทำให้ได้รับความเพลิดเพลินทันต่อเหตุการณ์และมีความรู้รอบตัวมากขึ้น
2. ประชาชนเห็นว่าควรจัดรายการ เพื่อการศึกษาเพิ่มขึ้นที่เกี่ยวกับการส่งเสริมความรู้ ทักษะ และให้ความบันเทิง ตลอดจนควรมีการปรับปรุงเนื้อหาสาระของรายการเทคนิคการจัดรายการ และเวลาของรายการมากขึ้น

ในปี พ.ศ. 2530 ธนิต บุญประเสริฐ ได้ทำการวิจัยเรื่อง "การศึกษาความสนใจของประชาชนในการรับชมรายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษา ช่อง 11" โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อมุ่งสำรวจความคิดเห็นและความสนใจในการรับชมรายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษา ช่อง 11"

1. ประเภทของรายการโทรทัศน์ที่ชอบเรียงตามลำดับ 1 - 5 คือ รายการข่าวบันเทิง ส่งเสริมความรู้ทั่วไป ส่งเสริมด้านอาชีพและส่งเสริมการศึกษาขั้นพื้นฐาน
2. รายการด้านการศึกษาและความรู้ที่สนใจ 5 อันดับแรกได้แก่ วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ข่าว เพลงและดนตรี ท่องเที่ยว และแนะนำอาชีพ

พ.ศ. 2537 ภาวีณี พุฒิกร ได้ทำการวิจัยเรื่อง "ปัจจัยที่คาดว่าจะมีผลต่อการจัดการศึกษาทางไกลโดยผ่านสื่อโทรทัศน์ : กรณีก่อนการดำเนินโครงการจัดการศึกษาทางไกลโดยใช้โทรทัศน์ เพื่อ

การศึกษาผ่านดาวเทียมไทยคม ”โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อทราบถึงปัจจัยของประชากรและสถานภาพทางเศรษฐกิจ ตลอดจนพฤติกรรมการสื่อสารในชีวิตประจำวันและการเปิดรับข่าวสาร และความคิดเห็นของนักศึกษาที่เรียนทางไกลผ่านสื่อวิทยุ เกี่ยวกับการจัดการศึกษาทางไกล โดยใช้สื่อดาวเทียม ผลปรากฏว่า ปัจจัยทางประชากร คืออาชีพและรายได้มีผลต่อการจัดการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียมในเรื่องค่าใช้จ่ายในการเรียนทางไกลผ่านดาวเทียมและปัจจัยเกี่ยวกับพฤติกรรมการสื่อสารในชีวิตประจำวันของนักศึกษา คือการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับบุคคลอื่น มีผลต่อการจัดการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียม ในเรื่องค่าใช้จ่ายในการเรียน คือ นักศึกษากลุ่มตัวอย่างมีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับเพื่อนมากที่สุด ดังนั้นการตัดสินใจเข้าเรียนการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียม นักศึกษา อาจมีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับเพื่อน ซึ่งย่อมจะต้องมีเรื่องค่าใช้จ่ายในการเรียนอยู่ด้วย จึงควรมีการให้ข้อมูลข่าวสารที่ชัดเจนแก่เพื่อน ๆ ของกลุ่มเป้าหมายด้วย

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย